

Projekt Region univerzitě, univerzita regionu na Centru pro dokumentaci a digitalizaci

Veronika Chalupová

Důl Centrum, těžní věž. Monika Stará, 2025

V loňském roce byl na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem zahájen rozsáhlý projekt s názvem „Region univerzitě, univerzita regionu“, který je realizován v rámci Operačního programu Spravedlivá transformace. Tento program vznikl jako reakce na potřebu strukturálních změn v regionech, které byly v minulosti výrazně ovlivněny těžkým průmyslem a těžbou fosilních paliv. Ústecký kraj představuje v tomto ohledu jednu z nejvíce zasažených oblastí České republiky – dlouhodobě čelí důsledkům intenzivní těžby hnědého uhlí, útlumu průmyslu a s tím souvisejícím sociálním i environmentálním problémům. Cílem projektu je proto aktivně přispět k celkové transformaci regionu, a to nejen po stránce ekonomické, ale především kulturní, vzdělávací a společenské.

Do projektu se významně zapojilo také Centrum pro dokumentaci a digitalizaci kulturního dědictví při Filozofické fakultě UJEP, jehož aktivity se zaměřují na zachycení, uchování a nové interpretace kulturního dědictví Ústeckého kraje. Zvláštní pozornost je věnována fenoménu krajiny poznamenané těžbou hnědého uhlí a navazujícího průmyslu.

Centrum se v rámci projektu věnuje nejen dokumentaci a výzkumu dochovaných objektů a prvků spojených s těžbou, které se dosud v krajině nacházejí, ale také pozůstatkům po zaniklých obcích Ústeckého kraje. Cílem je dohledat, identifikovat a zdokumentovat artefakty, stavební prvky a památky, které byly po zániku těchto obcí transferovány do jiných lokalit. Tímto způsobem se Centrum snaží rekonstruovat kulturní paměť regionu a přispět k hlubšímu porozumění jeho proměn v kontextu průmyslové a ekologické transformace.

Geodatabáze historických objektů a prvků transferovaných v souvislosti s těžbou

Ve druhé polovině 20. století docházelo v poměrně krátkém časovém horizontu k likvidaci desítek menších i větších sídel, jejichž existence byla považována za překážku dalšímu rozvoji těžby či industrializace regionu. Z krajiny tak nenávratně zmizely celé obce se svými historickými, urbanistickými i kulturními hodnotami.

Na zaniklé obce dnes nejčastěji odkazuje regionální literatura, archivní prameny či osobní vzpomínky původních obyvatel, kteří byli v době likvidace nuceni k přesídlení do nově vybudovaných sídlišť a náhradních obydlí. Přestože se materiální podoba těchto obcí z krajiny vytratila, jejich stopy přetrvávají v podobě přenesených prvků a objektů, které byly před zánikem obcí transferovány na jiná místa. Projekt si klade za cíl vyhledat a identifikovat dochované prvky a objekty, určit jejich původní lokalitu a rekonstruovat mechanismus samotného transferu. Výsledky výzkumu budou opět shrnuty v geodatabázi, která zmapuje všechny dosud známé přesuny a poskytne komplexní přehled o pohybu kulturního dědictví v rámci regionu i mimo jeho hranice.

Předmětem výzkumu jsou především architektonické prvky a drobné stavby, které byly v období likvidace obcí zachráněny a přemístěny. Během druhé poloviny 20. století došlo v Ústeckém kraji k zániku více než stovky obcí, a to nejen v důsledku postupující těžby hnědého uhlí, ale i v souvislosti s rozšiřováním průmyslových zón, výstavbou přehrad, překládáním vodních toků či přeložkami silničních sítí.

Ze zaniklých sídel bylo takto přeneseno velké množství drobných památek a uměleckohistorických prvků. Na samotných transferech se podílela široká škála aktérů – od okresních a krajských národních výborů přes orgány památkové péče až po důlní podniky či soukromé osoby, které často zachraňovaly artefakty z osobního přesvědčení.

Mechanismus transferů se v jednotlivých obdobích i podle typu zachraňovaného objektu výrazně lišil. V prvních fázích, kdy byla likvidace obcí teprve plánována, docházelo ke zřizování tzv. svozových míst, obvykle v prostorách kostelů, klášterů či muzeí, kam byly přemístěné artefakty dočasně ukládány. O jejich dalším umístění se často rozhodovalo až s odstupem času, někdy i po několika letech.

S novým umístěním objektů však postupně mizely informace o jejich původní lokalizaci, a mnohdy zcela zanikl i povědomý kontext jejich přesunu. Dnes tak řada objektů stojí v novém prostředí, aniž by bylo zřejmé, že jde o přemístěné prvky z jiných, dávno zaniklých lokalit.

Součástí projektu je proto detailní archivní výzkum, jehož cílem je rekonstruovat původní provenienci jednotlivých objektů. Tam, kde písemné prameny nestačí, je využívána komparativní metoda, založená na porovnávání historických fotografií zaniklých obcí s dnešní podobou dochovaných artefaktů. Tímto způsobem lze v mnoha případech určit nejen původní polohu objektu, ale také časový průběh a okolnosti jeho transferu.

Výsledná geodatabáze transferovaných památek bude sloužit širokému spektru uživatelů – od odborné veřejnosti přes místní samosprávy až po zájmové spolky. Do budoucna může tato databáze sloužit i jako praktický ná-

stroj pro možné návraty artefaktů do původní krajiny – trend, který v posledních letech nabývá na významu. Objevuje se totiž stále silnější snaha vracet kulturní složku do revitalizovaných oblastí, čímž dochází nejen k obnovení historické paměti krajiny, ale i k posílení její identity a kulturní kontinuity.¹

Geodatabáze prvků souvisejících s těžbou uhlí v Ústeckém kraji

Jedním z klíčových cílů Centra dokumentace v rámci tohoto projektu je vytvoření rozsáhlé geodatabáze, která bude systematicky shromažďovat, identifikovat a analyzovat objekty přímo spojené s těžbou hnědého uhlí v oblasti Severočeské hnědouhelné pánve. Tato databáze má sloužit nejen jako nástroj dokumentace minulosti regionu, ale především jako prostředek k uchování hmotného svědectví o průmyslovém vývoji Ústeckého kraje, který zásadně formoval jeho současnou podobu i sociální strukturu.

Projekt tak reaguje na aktuální situaci, kdy s postupným útlumem těžby a probíhající revitalizací krajiny hrozí, že řada objektů spjatých s hornickou činností nenávratně zmizí. Mnohé z těchto staveb jsou již dnes dlouhodobě nevyužívané a jejich technický stav se zhoršuje v důsledku zanedbané údržby a absence nového využití. Vytvoření geodatabáze proto představuje jednu z posledních možností systematicky tyto objekty zdokumentovat a zachovat je alespoň v podobě digitálního pramene, který umožní jejich další studium.

Předmětem výzkumu jsou stavební relikty těžby hnědého uhlí napříč celým Ústeckým krajem, přičemž vzhledem k výskytu hnědého uhlí se výzkum soustředí zejména na okresy Ústí nad Labem, Teplice, Most a Chomutov. Pozornost je věnována výhradně nadzemním stavbám, které byly s těžbou bezprostředně spjaté – od těžních věží, třídíren uhlí, dopravníků či skladů až po administrativní zázemí dolů, hornické kolonie a související dopravní infrastrukturu. Tyto objekty představují nedílnou součást kulturní paměti regionu, avšak povědomí o jejich původní funkci, technologiích i vzájemných souvislostech postupně mizí. Mnohé z nich ztratily svůj původní kontext, neboť byly součástí již zaniklých těžebních areálů, jejichž existence je dnes patrná jen v archivních pramenech či v krajině samotné.

Proces výběru a identifikace jednotlivých objektů vychází z rešerše stávajících databází průmyslových staveb, které jsou dále rozšiřovány o nové poznatky získané z archivního bádání a terénních průzkumů. Každý objekt je podroben fotodokumentaci a hodnocení míry dochování, čímž vzniká ucelený soubor informací o jeho současném stavu a významu.

¹ Více k transferovaným památkám v Ústeckém kraji viz Inventarizace historických objektů a prvků transferovaných či zaniklých v souvislosti s těžbou. Výzkumná zpráva 2024-05-V1.0 viz *Výzkumná zpráva 2024-05-V1.0*. Online. Dostupné z: <https://rur.ujep.cz/vyzkumne-zpravy/>. [cit. 2025-10-13].

Terénní průzkum v dole Centrum. Monika Stará, 2025

Areál dolu Julius Fučík. David Skalický, 2025

Důl Julius III. David Šťastný, 2024

Výsledná geodatabáze tak poskytne komplexní přehled o průmyslovém dědictví regionu a umožní zobrazit vzájemné vztahy mezi jednotlivými objekty, jejich historické souvislosti i geografickou distribuci. Databáze bude zároveň sloužit jako nástroj pro další odborný výzkum, ale i jako praktický podklad pro samosprávy, investory či organizace, které se podílejí na plánování územního rozvoje a revitalizace postindustriální krajiny.

Na základě databáze byly také vytipovány lokality, které jsou podrobeny detailnější dokumentaci a historickému výzkumu, který přinese hlubší porozumění jejich vývoji, stavebnímu řešení a kulturnímu významu. Výsledky výzkumu navíc nabídnou inspirativní příklady nového využití těchto staveb, a tím přispějí k diskusi o možnostech adaptace průmyslového dědictví v měnící se krajině Ústeckého regionu.¹

¹ Více k tvorbě geodatabáze viz Identifikace, kategorizace a evidence prvků souvisejících s těžbou uhlí v Ústeckém kraji. Výzkumná zpráva 2024-06-V1.0 viz *Výzkumná zpráva 2024-06-V1.0*. Online. Dostupné z: <https://rur.ujep.cz/vyzkumne-zpravy/>. [cit. 2025-10-13].

Strupčice, soubor transferovaných drobných památek ze zlikvidovaných obcí. Veronika Chalupová, 2025

*Dokumentace dolu Julius III.
Jan Horák, 2025*

*Vysočany, kostel sv. Václava. Jedno ze svozových míst
pro objekty a prvky přemístěné ze zlikvidovaných obcí.
Veronika Chalupová, 2025*

Zelená, sloup Nejsvětější Trojice. Původně z Kralup, odsud přemístěn do Libědic, až následně na aktuální místo v obci Zelená u Málkova. Veronika Chalupová, 2025

Most, areál magistrátu, křtitelnice. Původně u kostela v Albrechticích. Veronika Chalupová, 2025

MONUMENTORUM CUSTOS 2025/2
časopis pro památky severozápadních Čech
Ročník XVIII

Recenzovaný časopis pro kulturní dědictví, památkovou péči, archeologii a dějiny umění severozápadních Čech.

Vydává Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm
v Ústí nad Labem

Místo vydání: Ústí nad Labem
Číslo a datum vydání: 2025/2, 11/2025
Periodicita: 2x ročně

eISSN: 3029-8946 (elektronická verze)

Sídlo a IČ vydavatele:
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
Filozofická fakulta
Pasteurova 13
400 96 Ústí nad Labem
IČO: 44555601
tel.: 475 286 411
e-mail: sekretariat.ff@ujep.cz
www.ff.ujep.cz

Sídlo a IČ spolupracujících organizací:
Národní památkový ústav
územně odborné pracoviště v Ústí nad Labem
Podmokelská 1/15
400 07 Ústí nad Labem-Krásné Březno
IČO: 75032333

© Filozofická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně
v Ústí nad Labem

© Národní památkový ústav, územní odborné
pracoviště v Ústí nad Labem

Pokyny pro autory:
<http://mc.ff.ujep.cz/prispevky/pro-autory>

Redakční rada:
prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., předseda
Mgr. Tomáš Brož
Dr. Konstantin Hermann
PhDr. Marian Hochel, Ph.D.
Mgr. Eliška Nová, Ph.D.
PhDr. Kamil Podroužek, Ph.D.
Dr. Michael Strobel
Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.
Doc. PhDr. Martin Trefný, Ph.D.
PhDr. Věra Vostřelová, Ph.D.

Redakce: Lukáš Sláma
Překlad: Anna Kinovičová
Korektury: Vendula Leiblová
Grafická úprava a sazba: Petr Tomas

Uzávěrka čísla 2025/2 byla ke dni 31. 3. 2025

Obrázek na titulní straně: *Vyobrazení kostela
v Krásném Lese na titulním listu matriky z roku 1681
(SOA v Litoměřicích)*

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Filozofická fakulta

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V ÚSTÍ NAD LABEM